

УДК 657.1

Концептуальні підходи до вартісного вимірювання в системі бухгалтерського обліку

Наталія Миколаївна Бразілій,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту
Черкаського державного технологічного університету,
кандидат економічних наук, доцент

Анотація. Розглянуто особливості вартісного вимірювання в системі бухгалтерського обліку. Проведено порівняльний аналіз застосування методів оцінки з метою бухгалтерського обліку та в системі експертної оцінки. Виявлено основні тенденції розвитку теорії оцінки та окреслено переваги і недоліки кожного з методів оцінки в сучасних умовах господарювання. Зроблено висновок про необхідність удосконалення оцінки в системі бухгалтерського обліку, яке полягає у використанні дохідного підходу оцінки не лише у сфері професійної оцінки, а й у системі бухгалтерського обліку, що матиме суттєвий вплив на формування вартості майна підприємства і забезпечить дотримання принципів бухгалтерського обліку, передбачених обліковим законодавством.

Ключові слова: оцінка, вартісне вимірювання, собівартість, калькулювання, принципи оцінки, грошовий вимірник, методи оцінки, порівняльний підхід, ринковий підхід, дохідний підхід, експертна оцінка.

Постановка проблеми. Вартісне вимірювання як складовий елемент методу бухгалтерського обліку реалізується в ньому за допомогою оцінки і калькуляції. У результаті оцінки об'єкти бухгалтерського обліку подаються в єдиній формі – грошовому вимірнику. Вимірювання господарських операцій у грошовій формі, що показують у бухгалтерському обліку кругообіг капіталу підприємства, відбувається шляхом перетворення натуральних, умовно-натуральних і трудових показників первинних облікових документів. Єдиний грошовий вимірник об'єктів бухгалтерського обліку дозволяє проводити реєстрацію кругообігу капіталу.

Загалом розробки з теорії оцінки набули особливої актуальності ще у ХХ столітті. Проте основні наукові дискусії з приводу цієї проблеми є актуальними й сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи напрацювання вчених, можна виділити різні підходи до визначення категорії оцінки. Зокрема основні ідеї оцінки за вартістю визначили Р. Н. Антоні, Е. Лете, А. Гільбо [12; 13], прихильником цієї гіпотези є також В. Я. Соколов [11].

Трактування категорії оцінки як собівартості обґрунтовано у працях Л. Я. Розенберга, А. П. Рудановського [11]. Окрім цього, у науковій літературі побутує думка, що процес вартісного вимірювання в обліку полягає в оцінці та калькулюванні.

Особливої уваги щодо такого погляду на оцінку заслуговує думка професора В. В. Сопка і професора В. Я. Соколова [11]. Значні напрацювання з питань оцінки знаходимо у працях Л. Г. Ловінської [14; 15] і Н. М. Малюги.

Метою статті є дослідження та узагальнення основних підходів до вартісного вимірювання в системі бухгалтерського обліку і системі експертної оцінки з метою визначення їхніх перспективних напрямів розвитку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Для отримання достовірного уявлення про вартість того чи іншого об'єкта бухгалтерського обліку

потрібно, щоб оцінка проводилася виходячи з принципів реальності та єдності.

Реальність оцінки представляє об'єктивну відповідність грошового вираження об'єкта (первісна вартість, залишкова вартість, фактична собівартість і ін), що використовується в системі бухгалтерського обліку.

Єдність оцінки передбачає її однаковість і незмінність. Під однаковістю розуміється використання тих видів оцінки об'єктів бухгалтерського обліку, які закріплені в нормативних документах з бухгалтерського обліку. Незмінність оцінки майна та зобов'язань виражається закріпленням її способів у наказі керівника організації про облікову політику, які застосовуються послідовно від одного звітного року до іншого [9]. За зміни законодавства, нормативних актів з бухгалтерського обліку, розробки нових способів ведення обліку та в інших встановлених випадках можлива зміна вартісної оцінки облікових об'єктів та інформування про це зацікавлених користувачів бухгалтерських даних.

Реальність і єдність оцінки в бухгалтерському обліку потрібні для об'єктивного визначення майнового стану організації за даними бухгалтерської (фінансової) звітності, розрахунку й обліку фінансових результатів за звітний період.

Бухгалтерському обліку притаманне взаємопов'язане відображення господарських операцій, процесів і явищ. Будь-яка неточність оцінки прямо чи опосередковано позначається на показниках, які характеризують роботу підприємства. Так, недостовірний розрахунок і відображення в обліку вартості надходження об'єкта основних засобів не дасть можливості визначити реальний майновий стан підприємства і фінансові результати. У бухгалтерському обліку буде неточно проведений розрахунок суми амортизації за даним об'єктом, собівартості продукції, а отже, суми прибутку від продажу продукції, для виробництва якої використовується даний об'єкт [10].

На сьогодні в Україні існує низка нормативних документів щодо оцінки майна підприємств, основними з яких є:

- Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», № 2658-III від 12.07.2001;
- Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», № 1440 від 10.09.2003;
- Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна», № 1442 від 28.10.2004;
- Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів», № 1655 від 29.11.2006;
- Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», № 1185 від 03.10.2007.

Розробка національних стандартів оцінки відбувалася на базі міжнародних стандартів оцінки. В європейських країнах такі стандарти були прийняті вперше 1977 року, у США – 1987-го [6].

Міжнародні стандарти оцінки (МСО) складаються із, власне, стандартів і керівництв щодо їх використання.

Згідно з національними стандартами оцінки оцінку майна проводять із застосуванням методичних підходів, методів оцінки, які є складовими частинами методичних підходів, або є результатом комбінування кількох методичних підходів, а також оціночних процедур (стандарт № 1). З метою обґрунтування остаточного висновку про вартість об'єкта результати оцінки, отримані із застосуванням різних методичних підходів, зставляються шляхом аналізу впливу принципів оцінки, які є визначальними для мети, з якою проводиться оцінка, а також інформаційних джерел, на достовірність результатів оцінки [2–5].

Неможливість або недоцільність застосування певного методичного підходу, пов'язана з повною відсутністю чи недостовірністю потрібних для цього вихідних даних про об'єкт оцінки та іншої інформації, окремо обґрунтовується у звіті про оцінку майна.

Для проведення оцінки майна застосовуються, як уже зазначалося вище, такі основні методичні підходи, як витратний, дохідний, порівняльний (ринковий). Кожен з яких ґрунтується на врахуванні певних принципів [1; 7; 8]. Згідно зі стандартом оцінки № 2 кожен підхід має свої методи реалізації даної проблеми (табл.).

Таблиця
Методичні підходи для проведення оцінки майна

Підхід	Метод	Принцип
Витратний	Метод прямого відтворення	Принцип корисності
	Метод заміщення	Принцип заміщення
Дохідний	Пряма капіталізація доходу	Принцип ефективного використання Принцип очікування
	Непряма капіталізація доходу (дисконтування грошового потоку)	
Порівняльний	Метод накопичення активів	Принцип заміщення
	Метод ринку капіталу	Принцип попиту і пропозиції

Витратний підхід передбачає визначення поточної вартості витрат на відтворення або заміщення об'єкта оцінки з подальшим коригуванням їх на суму зносу (знецінення).

Основними методами витратного підходу є метод прямого відтворення і метод заміщення. Метод прямого відтворення полягає у визначенні вартості відтворення з подальшим вирахуванням суми зносу (знецінення). Метод заміщення полягає у визначенні вартості заміщення з подальшим вирахуванням суми зносу (знецінення).

За допомогою методів прямого відтворення і заміщення визначається залишкова вартість заміщення (відтворення).

Особливості застосування майнового підходу встановлюються відповідними національними стандартами щодо оцінки об'єктів у формі цілісних майнових комплексів та у формі фінансових інтересів.

Під час застосування методу прямого відтворення або методу заміщення використовуються вихідні дані про об'єкт оцінки, інформація про відтворення або заміщення об'єкта оцінки чи подібного майна в сучасних цінах або середньостатистичні показники, які узагальнюють умови його відтворення або заміщення в сучасних цінах.

Хочу зауважити, що оцінка, яка проводиться з метою бухгалтерського обліку, майже повністю побудована на використанні цього підходу.

Наступним підходом, який розглядається при оцінці майна, є порівняльний, або ринковий. Порівняльний підхід ґрунтується на врахуванні принципів заміщення та попиту і пропонування; він передбачає аналіз цін продажу і пропонування подібного майна з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінки.

Для визначення ринкової вартості об'єкта оцінки в матеріальній формі із застосуванням порівняльного підходу інформація про подібне майно повинна відповідати таким критеріям [1; 7; 8]:

- умови угод купівлі-продажу або умови пропонування щодо укладення таких угод не відрізняються від умов, які відповідають вимогам, що висуваються для визначення ринкової вартості;
- продаж подібного майна відбувся з дотриманням типових умов оплати;
- умови на ринку подібного майна, що визначали формування цін продажу або пропонування, на дату оцінки істотно не змінилися або зміни, які відбулися, можуть бути враховані.

Основними елементами порівняння є характеристики подібного майна за місцем його розташування, фізичними і функціональними ознаками, умовами продажу тощо. Коригування вартості подібного майна здійснюється шляхом додавання або вирахування грошової суми із застосуванням коефіцієнта (відсотка) до ціни продажу (пропонування) зазначеного майна або шляхом їх комбінування.

Таким чином, бачимо, що підхід має дві безсумнівні переваги над попереднім, витратним. По-перше, він оснований на використанні ринкової інформації, по-друге, він простий у використанні. Однак друга перевага дуже швидко перетворюється в недолік. Простота використання порівняльного підходу лише уявна. Стандартні ставки роялті для визначених видів

продукції, галузеві індекси й інші показники дають досить приблизний орієнтир для здійснення реальних справ. Труднощі виявляються в обліку індивідуальних особливостей конкретного об'єкта, а саме тут порівняльний підхід не дає ніяких орієнтирів.

Якщо ув'язувати цей підхід з оцінкою, яка проводиться з метою бухгалтерського обліку, то зазначимо, що вона проявляється у формі справедливої вартості.

Що стосується дохідного підходу, то в системі бухгалтерського обліку він не знайшов свого відображення, на превеликий жаль. Оскільки лише цей підхід може врахувати майбутні економічні вигоди, які може отримати підприємство у процесі використання об'єкта, що підлягає оцінці.

Дохідний підхід базується на врахуванні принципів найбільш ефективного використання та очікування, відповідно до яких вартість об'єкта оцінки визначається як поточна вартість очікуваних доходів від найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, включаючи дохід від його можливого перепродажу.

Основними методами дохідного підходу є пряма капіталізація доходу і непряма капіталізація доходу (дисконтування грошового потоку). Вибір методів оцінки при цьому залежить від наявності інформації щодо очікуваних (прогнозованих) доходів від використання об'єкта оцінки, стабільності їх отримання, мети оцінки, а також виду вартості, що підлягає визначенню.

За допомогою дохідного підходу визначається ринкова вартість та інвестиційна вартість, а також інші види вартості, які ґрунтуються на принципі корисності, зокрема ліквідаційна вартість, вартість ліквідації тощо.

Інформаційними джерелами для застосування дохідного підходу є відомості про фактичні та (або) очікувані доходи і витрати об'єкта оцінки або подібного майна. Оцінювач прогнозує та обґрунтовує обсяги доходів і витрат від сучасного використання об'єкта оцінки, якщо воно є найбільш ефективним, або від можливого найбільш ефективного використання, якщо воно відрізняється від існуючого використання.

Метод прямої капіталізації доходу застосовується в разі, коли прогнозується постійний за величиною і рівний у проміжках періоду прогнозування чистий операційний дохід, отримання якого не обмежується в часі. Капіталізація чистого операційного доходу здійснюється шляхом ділення його на ставку капіталізації.

Капіталізація більш простіша процедура, ніж дисконтування. Однак застосовувати її рекомендується в тому разі, коли актив, який оцінюється, вже використовується і приносить стабільний дохід, або за необхідності швидко провести оцінку активу, який прогнозно буде давати стабільний дохід. Прибуток – більш зручний показник для капіталізації, ніж грошовий потік.

Капіталізація прибутку дозволяє з достатньою точністю визначити вартість активу в тому разі, коли прибуток від використання оцінюваного активу стабільний, наприклад, цей прибуток становлять постійні за обсягом ліцензійні платежі (роялті) за використання запатентованого винаходу, а актив, що оцінюється, – виключні права, які виникають із патенту

на цей винахід. У розрахунок до уваги приймається прибуток до оподаткування, оскільки мета оцінки – визначення ринкової вартості активу. Припускається, що актив обліковується на балансі за оцінкою за мінімальною вартістю. При продажу активу за ціною V , тобто за розрахованою ринковою вартістю, уся ця сума становитиме прибуток до оподаткування.

Для того, щоб визначити ринкову вартість у використанні для активу, який приносить стабільний дохід, слід помножити річний прибуток (до оподаткування), отриманий від використання оцінюваного активу за поточний рік, на спеціальний множник (мультиплікатор) M :

$$V = M \times P_r, \quad (1)$$

де V – ціна продажу активу;

M – мультиплікатор;

P_r – прибуток від використання активу протягом року.

Якщо прибуток постійний, то мультиплікатор розраховується за формулою:

$$M = \frac{1}{r_0}, \quad (2)$$

де r_0 – ставка капіталізації для стабільно працюючих підприємств даної галузі, виражена в частках (вона дорівнює частці від ділення ставки капіталізації у відсотках на 100). Якщо прибуток постійно зростає з темпом g , то:

$$M = \frac{1}{r_0 - g}, \quad (3)$$

де g – темпи росту прибутку.

Для отримання оцінки активу, який приносить стабільний або стабільно зростаючий прибуток, використовують мультиплікатори і ставки капіталізації, які розраховуються за спеціальними методиками на основі даних фондового ринку. Зазвичай ставка капіталізації обирається в інтервалі від 10 до 50%, що відповідає значенням мультиплікатора $M = 10$ і $M = 2$, відповідно. Для нематеріальних активів ставка капіталізації зазвичай вища, ніж для інших активів і для бізнесу в цілому. Якщо для оцінки бізнесу найчастіше використовуються мультиплікатори від 6 до 8, то при оцінці нематеріальних активів може дорівнювати 3–5.

Метод непрямой капіталізації доходу (дисконтування грошових потоків) застосовується в разі, коли прогнозовані грошові потоки від використання об'єкта оцінки є неоднаковими за величиною, непостійними протягом визначеного періоду прогнозування або якщо отримання їх обмежується в часі. Прогнозовані грошові потоки, у тому числі вартість реверсії, підлягають дисконтуванню із застосуванням ставки дисконту для отримання їхньої поточної вартості.

Ставку капіталізації та ставку дисконту визначають шляхом аналізу інформації про доходи від використання подібного майна і його ринкові ціни або шляхом порівняльного аналізу дохідності інвестування в альтернативні об'єкти (депозити, цінні папери, майно тощо).

Метод дисконтування грошового потоку використовується для відносно точного визначення ринкової вартості в тих випадках, якщо грошові надходження – від використання оцінюваного активу і пов'язаних із ним виплати, які прогнозовані з достатньою точністю, причому різниця надходжень і виплат суттєво відрізняються в різні роки періоду, який розглядається. Методика розрахунку складається з кількох етапів.

Поток прибутку поточного року враховується з коефіцієнтом «одиниця». Вважається, що він складається із тих засобів, які надходять або, навпаки, по-

винні бути виплачені негайно. Для кожного наступного року коефіцієнт дисконтування отримується множенням коефіцієнта для попереднього року на величину

$$\frac{1}{1+r} = \frac{100}{100 + \text{ставка дисконту}}, \quad (4)$$

де r – ставка дисконту, виражена в частинах (вона дорівнює частці від ділення ставки дисконту у відсотках на 100). Отримана сума називається приведеною вартістю (позначається як PV). Її можна відобразити формулою:

$$PV = CF_0 + \left(\frac{1}{1+r}\right)^1 CF_1 + \left(\frac{1}{1+r}\right)^2 CF_2 + \dots + \left(\frac{1}{1+r}\right)^T CF_T, \quad (5)$$

де PV – приведена вартість кінцевої послідовності потоків $CF_0, CF_1, CF_2, \dots, CF_T$, індекс 0 відповідає поточному року, індекс T – останньому року використання оцінюваного активу.

Висновки. Отже, можна узагальнити основні переваги методу дисконтування грошових потоків, до яких слід віднести такі: можливість його використання як при оцінці тих нематеріальних активів (інтелектуальної власності), які вже використовуються, так і при оцінці прав інтелектуальної власності, яку

тільки-но планують використовувати; відносна простота використання; можливість використання стандартних ставок роялті.

Таким чином стає зрозумілим доречність використання дохідного підходу не лише у сфері професійної оцінки, а й у системі бухгалтерського обліку, що матиме суттєвий вплив на формування вартості майна підприємства і забезпечить дотримання принципів бухгалтерського обліку, передбачених обліковим законодавством.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III від 12.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2658-14/print1380643693441484>.
2. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», №1440 від 10.09.2003.
3. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна», від 28.10.2004 № 1442 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п/print1380643693812936>.
4. Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів», № 1655 від 29.11.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-п/print1380643693441484>.
5. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», № 1185 від 03.10.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-п/print1380643693812936>.
6. International Valuation Standards Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.ivsc.org.
7. Про затвердження Методики оцінки майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 №1891 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua.
8. Порядок визначення оціночної вартості об'єктів права інтелектуальної власності, що перебувають у державній власності або були створені (придбані) за державні кошти, з метою зарахування на бухгалтерський облік : Наказ Фонду державного майна України від 13.12.2005 № 3162 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua.
9. Мамонтова Н. А. Новітні підходи до визначення вартості нематеріальних активів / Н. А. Мамонтова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5. – С. 227–235.
10. Панкова М. Проблема оцінки об'єктів інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / М. Панкова, Р. Лопатина // Економічний аналіз. – 2010. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>.
11. Кіляр О. Теоретико-методичні основи оцінки запасів / О. Кіляр // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 1. – С. 145–152. – (Інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності).
12. Антони Р. Н. Основы бухгалтерского учета / Антони Р. Н. ; науч. ред. Т. Крылова. – М. : СП «Триада НТТ», 1992. – 320 с.
13. Леоте Э. Общие руководящие начала счетоведения / Э. Леоте, А. Гильбо ; пер. с фр. Н. В. Богородского под ред. А. П. Рудановского. – М., 1924.
14. Ловінська Л. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку : монографія / Л. Г. Ловінська. – К. : КНЕУ, 2006. – 256 с.
15. Ловінська Л. Г. Підходи до класифікації оцінок, що використовуються в бухгалтерському обліку / Л. Г. Ловінська // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Г. Лінник. – К., 2006. – (Спецвип.) – С. 245–249.

Summary. In the article the features of the value of the dimension in the accounting system. A comparative analysis of methods for valuation for accounting purposes and in the system of expert assessment. Main tendencies in the development of the theory of estimation and the advantages and disadvantages of each of the methods of evaluation in the modern economic conditions. The conclusion about the need to improve the assessment of the accounting system, which consists of using the income approach of the assessment not only in the sphere of professional evaluation, but in the accounting system, that will have a significant influence on the cost of property of the enterprise and ensure compliance with the accounting principles prescribed by accounting law.

Keywords: estimation, cost measurement, cost calculation, valuation principles, money measure, evaluation methods, comparative approach, market approach, income approach, expert estimation.